

Підтримку надає:

Федеральне міністерство
продовольства і
сільського господарства

на підставі рішення
Німецького Бундестагу

Німецько-український
агрополітичний діалог

Агрополітичний звіт

APD/APB/07/2023

СТАНДАРТИ В КОНТЕКСТІ ВІДНОВЛЕННЯ зовнішньої торгівлі аграрною продукцією для України на післявоєнному етапі

Лариса Старікова

липень 2023 року

Виконавці

Оперативний партнер

Про проєкт «Німецько-український агрополітичний діалог» (АПД)

Проєкт «Німецько-український агрополітичний діалог (АПД)» реалізується за підтримки Федеральним Міністерством продовольства та сільського господарства (BMEL) з 2006 року і наразі до 2024 року та за його замовленням через виконавця ТОВ ГФА Консалтинг Груп, а також робоче співтовариство, яке складається з ТОВ ІАК Аграр консалтинг (ІАК), Лейбніц-Інституту аграрного розвитку в країнах з перехідною економікою (ІАМО) та ТОВ АФЦ Агрікалчер енд Файненс Консалтантс. Реципієнтом проєкту виступає Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України «Дорада». При реалізації важливих заходів для розвитку ринку землі, використання державних земельних площ та приватизації АПД працює у кооперації з ТОВ з управління та реалізації земель (BVVG). Бенефіціаром проєкту виступає Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Проєкт має підтримувати Україну в питаннях розвитку сталого сільського господарства, ефективної переробної промисловості та підвищення міжнародної конкурентоспроможності відповідно до принципів ринкової та регуляторної політик та з урахуванням потенціалу розвитку, який виникає в рамках Угоди про Асоціацією між ЄС та Україною. З цією метою Проєкт має надавати інформацію про німецький, зокрема, східнонімецький, а також міжнародний, європейський досвід з розробки рамкових аграрно-політичних умов, а також з організації відповідних аграрно-політичних установ.

www.apd-ukraine.de

Автор

Лариса Старікова

Дисклеймер

Це дослідження публікується за відповідальності Німецько-українського агрополітичного діалогу (АПД). Будь-які точки зору та результати, висновки, пропозиції чи рекомендації в дослідженні належать авторам і не обов'язково збігаються з думкою АПД.

Зміст

<i>Вступ</i>	4
<i>I. Базові визначення</i>	6
<i>II. Стандарти в контексті САП ЄС</i>	6
<i>III. Дороговкази для України</i>	21
<i>IV. Висновки і рекомендації</i>	26
<i>Результати опитування</i>	29

Вступ

Війна в Україні справила великий вплив на виробництво аграрної та харчової продукції. До 7% раніше окупованих територій додалися ще 13,3%. Майже п'ята частина території України нині виведена з національного аграрного виробництва (1). На 5% земель сільськогосподарського призначення виробництво зупинене через пошкодження ґрунту, втрати посівних площ складають понад 25%, ягідників – близько 25%, садів – 20% (2). У 2022 році збір зерна впав на 40%, овочів – на 25%, фруктів – на 10% (3). Після катастрофи на Каховській ГЕС зрошення на півдні України унеможливлене в перспективі найближчих років. Ще одним катастрофічним наслідком російської агресії є скорочення експорту аграрної продукції на ринки інших країн світу.

Хоча з усіх галузей промисловості сектор виробництва харчових продуктів й виявився найбільш стійким, станом на вересень 2022 року лише 62% підприємств працювали тут на повну потужність (4). Економічних збитків зазнали практично всі – і ті, хто опинився на окупованій території, і ті, чиї виробничі потужності були пошкоджені під час ракетних ударів, і ті, хто, працюючи на відносно благополучних територіях, стикнувся з проблемами експорту, логістики та погіршенням кон'юнктури ринків.

Разом з тим аграрний сектор та сфера виробництва харчових продуктів навряд чи втратили своє загальносвітове значення та непересічний економічний потенціал. Найвірогідніше, що саме ці сфери й надалі лишатимуться локомотивом української національної економіки.

Всім зрозуміло, що Україна вийде з війни знекровленою. Тож з самого початку агресії міжнародна спільнота почала формувати механізми підтримки післявоєнного відродження України. 18 травня 2022 року Єврокомісія надіслала вищим органам управління ЄС комюніке 'Ukraine Rebuild and Reconstruction'(5), в якому виклала своє бачення принципів підтримки відродження України. Було визначено чотири стовпи, на яких має триматися післявоєнне відновлення. Це гармонізація з сучасними європейськими політиками та стандартами, належне врядування, проведення структурних та регуляторних реформ, спрямованих на поглиблення економічної і соціальної інтеграції України до ЄС, сталий та інклюзивний економічний розвиток.

У 2023 році на шляху підтримки відродження України був зроблений наступний крок. У комюніке від 20 червня 2023 року щодо середньострокового перегляду програми фінансування на 2021–2027 роки (6) Єврокомісія запровадила фінансовий інструмент для обслуговування післявоєнного відродження України і анонсувала надання Україні 50 мільярдів євро протягом 4 років. Однак для того, щоб цей інструмент запрацював на практиці, українське суспільство та бізнес мають створити умови для дотримання політик, законодавства, стандартів, належних практик та інших правил ЄС. Тож з огляду на завдання, які стоять на порядку денному відновлення виробництва та торгівлі українською аграрною та харчовою продукцією

на післявоєнному етапі, першочергового значення набуває задання досягнення відповідності української продукції стандартам ЄС.

В даному звіті надається інформація про інфраструктуру стандартів, яка існує в ЄС, висновки та рекомендації щодо розвитку національної інфраструктури якості, а також інформація про шляхи та інструменти швидкого і ефективного вирішення проблеми досягнення відповідності української продукції стандартам ЄС.

I. Базові визначення

Вимоги, які висуваються до продукції, у тому числі аграрної та харчової, в загальному випадку поділяються на обов'язкові та добровільні. Обов'язкові вимоги запроваджуються законодавчо-нормативними актами, які видають уповноважені органи влади. Добровільні вимоги запроваджуються нормативними актами, які формуються фахівцями і видаються неурядовими організаціями бізнесу та/або громадянського суспільства.

Унормування статусу обов'язкового та добровільного документу міститься у Додатку 1 до Угоди про технічні бар'єри в торгівлі СОТ. Згідно статті 54 Глави 4 Угоди про асоціацію, Угода про технічні бар'єри в торгівлі СОТ є невід'ємною частиною Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Формат обов'язкового документу (законодавчо-нормативного акту) визначений як «технічний регламент». Формат необов'язкового документу (нормативного акту) визначений як «стандарт».

«Тіло» цих документів практично ідентичне. І той і інший документ може визначати характеристики продукту або пов'язані з ними процеси чи методи виробництва, у тому числі застосовні адміністративні положення, містити вимоги стосовно термінології, позначок, пакування, маркування чи етикетування, які застосовуються до продукту, процесу чи методу виробництва. Різниця між цими документами полягає у тому, хто видає такий документ (і це визначає його статус як обов'язкового або добровільного), і у тому як контролюється дотримання такого документу.

Дотримання обов'язкових вимог контролюють спеціально призначені органи влади. Вони можуть делегувати свої повноваження визначеному колу фізичних чи юридичних осіб на чітко визначеній законодавством основі. Дотримання необов'язкових вимог контролюють спеціальним чином акредитовані організації з оцінки відповідності, які є юридичними особами приватного права.

II. Стандарти в контексті САП ЄС

• Комюніке «The Future of Food and Farming»

Цей світоглядний документ був виданий Єврокомісією наприкінці листопада 2017 року. Він поклав початок новому циклу Спільної аграрної політики ЄС (САП ЄС), який розпочався 1 січня 2023 року. В цьому документі зазначається, що високі стандарти європейської аграрної і харчової продукції, які стосуються безпечності та якості харчових продуктів, охорони довкілля, добробуту тварин, питань соціального захисту лишаються у фокусі уваги САП ЄС попри всі витрати та складнощі, пов'язані з їх запровадженням.

В документі також наголошується, що в питаннях зовнішньої торгівлі ЄС прагне протидіяти запровадженню невикористаних нетарифних бар'єрів, пов'язаних з місцевими стандартами. З цією метою він планує створити концепцію єдиних вимог

EU SPS 'Single Entity', які встановлюють найвищі стандарти щодо фітосанітарного благополуччя, і готовий надавати технічну допомогу іншим країнам для того, щоб вони могли приєднатися до дотримання цих високих стандартів.

Резюме. Гармонізація на рівні політик є найбільш ефективною в тому сенсі, що саме вона закладає засадничі принципи, які надають стійкості наступному розвитку, формує напрями руху, які підвищують ефективність докладання зусиль бізнесу.

Засадничий документ оновленої САП ЄС підкреслює дві речі:

- 1) ЄС ніколи не погодиться із зниженням рівня безпечності та якості харчових продуктів, охорони довкілля, соціального захисту своїх громадян і
- 2) дотримання відповідних стандартів потребує від бізнесу додаткових витрат.

Україні варто мати на увазі, що для того, щоб успішно поставляти свою продукцію на ринки ЄС і інших країн світу, потрібно дотримуватися встановлених там стандартів. В свою чергу це потребує інвестування коштів у розвиток активів аграрного та харчового бізнесу для приведення їх у відповідність до стандартів ЄС.

Анонсовані стандарти фітосанітарного благополуччя ЄС EU SPS 'Single Entity', які мають автоматично відчиняти двері всіх міжнародних ринків, ще не сформовані. Також ще не визначено, яку технічну допомогу надаватиме ЄС для їх впровадження в інших країнах. Україна на державному рівні має пильно слідкувати за розвитком ситуації в цьому напрямку для того, щоб вчасно доєднатися до цього перспективного інструменту зміцнення експорту.

- **Регламент ЄС 2021/2115 щодо національних стратегічних планів, які розробляються в рамках Спільної аграрної політики (CAP Strategic Plans)**

Надання дотацій в рамках САП ЄС почали пов'язувати з дотриманням стандартів щодо стану навколишнього середовища, зміни клімату, громадського здоров'я, здоров'я рослин та добробуту тварин ще на попередніх етапах. В оновленій САП ЄС цей інструмент суттєво посилений. В ньому присутні дві складові: вимоги до управління аграрним підприємством (SMR, Statutory management requirement) і стандарти щодо належного сільськогосподарського та екологічного стану земель (GAEC, Standard for good agricultural and environmental condition of land). За недотримання цих стандартів встановлюються штрафи, які мають спонукати аграріїв дотримувати встановлених вимог. Перелік стандартів GAEC і SMR наведений у додатку III до регламенту № 2021/2115⁽²⁾.

Система стандартів GAEC включає наступні вимоги у сфері охорони навколишнього середовища та упередження зміни клімату:

GAEC 1: співвідношення площі пасовищ і сільськогосподарських угідь на національному, регіональному, субрегіональному рівні, на рівні групи господарств або на рівні господарства не може змінитися більше ніж на 5% у порівнянні з 2018 роком;

GAEC 2: охорона боліт і торфовищ як багатих вуглецем ґрунтів без припинення сільськогосподарської діяльності;

GAEC 3: заборона спалювання стерні на ріллі, підтримання рівня вмісту гумусу;

GAEC 4: встановлення захисних смуг вздовж водних потоків як мінімум у 3 метри, на яких не використовуються пестициди і добрива (у районах із розвинутими дренажними та зрошувальними канавами держави-члени можуть обґрунтовано коригувати мінімальну ширину таких смуг);

GAEC 5: запровадження управління обробітком ґрунту для зменшення ризику деградації та ерозії, вимоги до градієнту схилу, мінімальні вимоги до землеустрою, який відображає специфічні умови земельної ділянки, спрямовані на обмеження ерозії;

GAEC 6: мінімальні вимоги щодо покриву ґрунту для уникнення його оголення в найбільш чутливі періоди;

GAEC 7: запровадження сівозміни для ріллі (крім культур, що ростуть під водою), адаптація у відповідних регіонах мінімальних стандартів для врахування короткого періоду вегетації внаслідок тривалості та суворості зимового періоду;

GAEC 8: встановлення мінімальної частки сільськогосподарських земель, які відведені під невикористані території або функції (звільняються від такого зобов'язання господарства з розміром ріллі до 10 га, або якщо більше 75% ріллі використовується для виробництва трав та кормів, є землею під паром, використовується для вирощування бобових культур або підлягають комбінації цих видів використання, якщо більше 75% сільськогосподарської площі є постійними пасовищами, використовуються для виробництва трав чи інших трав'янистих кормів або для вирощування сільськогосподарських культур під водою протягом значної частини року або протягом значної частини циклу врожаю, або підлягають поєднанню цих видів використання, окрім того, держави-члени, у яких понад 50% загальної площі суші вкрито лісом, можуть звільнити від зобов'язань за цим стандартом угіддя, розташовані на територіях, визначених як зони з природними обмеженнями, де співвідношення лісових земель до сільськогосподарських угідь вище 3:1); встановлення на рівні господарства мінімальної частки 4% для ріллі, яка відведена під непродуктивні території та функції, включаючи землю, що лежить під паром; встановлення на рівні господарства мінімальної частки 7% ріллі, якщо це також включає проміжні культури або культури, що фіксують азот, які вирощуються без використання засобів захисту рослин, з яких 3% мають бути землі під паром або непродуктивними об'єктами (для проміжних культур використовується коефіцієнт 0,3); збереження особливостей ландшафту; заборона зрізання кущів і дерев у період розмноження та вирощування птахів; заходи із уникнення інвазійних видів рослин (опційно);

GAEC 9 – встановлення заборони на переобладнання або розорювання постійних пасовищ, визначених як екологічно чутливі постійні луки в рамках програми Natura 2000.

Резюме. Система стандартів GAEC встановлює вимоги до землекористування безпосередньо на рівні регламенту 2021/2115 (додаток III), який є нормативно-правовим документом, обов'язковим до використання, і зобов'язує країни-члени впровадити ці вимоги на рівні національного законодавства. В такому сенсі встановлені правила не є власне стандартами згідно визначенням Угоди ТБТ.

На практиці це означає, що відповідні норми мають бути внесені також і в українське законодавство (наприклад зміни і доповнення до Розділу VI «Охорона земель» Земельного кодексу України⁽⁸⁾), а відтак стати обов'язковими до виконання і підлягати перевірці з боку Державної екологічної інспекції України.

Вимоги SMR до системи управління господарством у сфері охорони навколишнього середовища та зміни клімату стосуються контролю над забрудненням водою фосфатами та нітратами, захисту популяції диких птахів, і включають наступне:

SMR1: дотримання мінімальних вимог (базових інструментів), встановлених підпунктами (e) та (h) пункту 3 статті 11 директиви ЄС №2000/60/ЄС від 23 жовтня 2000 року⁽⁹⁾ щодо обов'язкових вимог щодо контролю дифузних джерел забруднення фосфатами:

- запровадження засобів контролю забору прісної поверхневої води та підземних вод, а також збирання прісної поверхневої води у водоймищах, включно з реєстром або реєстрами забору води та вимогою щодо попереднього отримання дозволу на забір та збирання (засоби контролю необхідно періодично переглядати та оновлювати, держави-члени можуть вилучати з таких засобів контролю забір або збирання у водоймищах, які не мають істотного впливу на стан вод);
- запровадження інструментів для запобігання потраплянню забрудників з дифузних джерел або контролю над ними (засоби контролю можуть набувати вигляду вимоги щодо попереднього регулювання заборони потрапляння забрудників у воду, щодо попереднього отримання дозволу, або реєстрації на основі загальних зобов'язальних правил, якщо така вимога не передбачена законодавством ЄС, які необхідно періодично переглядати та оновлювати);

SMR2: дотримання вимог, встановлених статтями 4 та 5 директиви ЄС 91/676/ЄЕС від 12 грудня 1991 року⁽¹⁰⁾ стосовно охорони вод від забруднення нітратами з сільськогосподарських джерел:

- розробка кодексів належної сільськогосподарської практики для застосування фермерами на добровільній основі, які повинні містити положення принаймні стосовно пунктів, зазначених у додатку II А (визначення періодів, протягом яких внесення добрива в ґрунт є небажаним, вимог щодо внесення добрива в ґрунт, розташований на крутих схилах, в ґрунт насиченої водою, затопленої, замерзлої або вкритої снігом землі, умов внесення в ґрунт добрива поблизу

водотоків, вимог до місткості та будівництва резервуарів для зберігання гною, включаючи заходи для запобігання забрудненню води від стоку та інфільтрації в підземні та поверхневі води рідин, які містять гній та стоки від зберігання рослинних матеріалів, наприклад, силосу, процедур внесення мінерального добрива та гною в ґрунт, включаючи норму та рівномірність нанесення, які підтримуватимуть вихід поживних речовин у воду на прийнятному рівні);

- розробка національної програми для сприяння застосування кодексу (кодексів) належної сільськогосподарської практики, включаючи надання підготовки та інформації фермерам.

Держави-члени повинні надати Єврокомісії детальну інформацію про свої кодекси належної сільськогосподарської практики, а Єврокомісія може, якщо вважатиме за необхідне, надати Раді ЄС відповідні пропозиції щодо врегулювання окремих питань. Держави-члени також повинні розробити програми дій щодо визначених вразливих зон, які можуть стосуватися всіх або окремих територій на основі наукових та технічних даних щодо надходження азоту із сільськогосподарських та інших джерел, стану довкілля у відповідних регіонах. Програма дій повинна включати заходи, встановлені у додатку III до директиви 91/676/ЄЕС та заходи, передбачені державами-членами в кодексах належної сільськогосподарської практики.

SMR3: дотримання вимог статей 3(1), 3(2, пункт b), 4(1, 2, 4) директиви ЄС 2009/147/ЄС від 30 листопада 2009 року⁽¹¹⁾ про збереження диких птахів:

- запровадження заходів із збереження, підтримання та відновлення достатнього різноманіття та площі оселищ для усіх видів диких птахів, їхніх яєць, гнізд та оселищ, забезпечують охорону, управління і контроль цих видів, а також встановлюють правила їх використання;
- збереження, підтримання та відновлення біотопів і оселищ диких птахів здійснюються всередині і за межами природоохоронних територій;
- застосування спеціальних заходів із збереження до видів, перерахованих у додатку I до цієї директиви, їхніх оселищ, особлива увага приділяється видам, які перебувають під загрозою зникнення, вразливим до конкретних змін у їхніх оселищах, видів, що вважаються рідкісними через малу популяцію або обмежене локальне розповсюдження та іншим видам, що потребують особливої уваги через особливу природу їхнього оселища;
- відстеження тенденцій і змін в рівнях популяції, їх класифікація за кількістю і розміром, визначення найбільш придатних територій для збереження цих видів у географічній морській зоні та на суходолі;
- охорона місць розмноження мігруючих видів диких птахів, їх линяння та зимівлі, а також місць зупинки уздовж міграційних маршрутів, водно-болотних угідь, у тому числі міжнародного значення;
- недопущення забруднення чи погіршення оселищ або будь-яких порушень, що впливають на птахів, недопущення забруднення чи погіршення оселищ диких птахів поза межами природоохоронних територій.

SMR4: дотримання вимог статей 6(1, 2) директиви ЄС 92/43/ЕЕС від 21 травня 1992 року⁽¹²⁾ про збереження природних середовищ існування і дикої флори та фауни:

- природоохоронні заходи, плани управління, спеціально розроблені або інтегровані в інші плани розвитку територій, а також законодавчі, адміністративні чи договірні заходи, які відповідають екологічним вимогам до типів природних середовищ існування, визначених у додатку I «Типи природних оселень, які представляють інтерес для громади і збереження яких вимагає визначення спеціальних заповідних територій» та до видів, визначених у додатку II «Види тварин та рослин, що представляють інтерес для ЄС і для збереження яких потрібно визначення спеціальних зон збереження»;
- уникнення погіршення стану середовища існування видів флори та фауни або спеціально визначених для такого існування територій.

Вимоги SMR до системи управління господарством у сфері охорони здоров'я людей стосуються контролю над безпечністю харчових продуктів і включають наступне:

SMR5: дотримання вимог статей 14, 15, пункту 1 статті 17, статей 18, 19 та 20 регламенту ЄС 178/2002 від 28 січня 2002 року⁽¹³⁾ про встановлення загальних принципів і вимог харчового права, створення Європейського органу з безпечності харчових продуктів та встановлення процедур у питаннях, пов'язаних із безпечністю харчових продуктів:

- вимоги до безпечності харчових продуктів: харчові продукти не повинні вводитися в обіг, якщо вони є небезпечними; харчові продукти повинні вважатися небезпечними, якщо вони: завдають шкоди здоров'ю або непридатні до споживання людиною; при визначенні небезпечності харчових продуктів до уваги беруться умови використання харчових продуктів споживачем та на кожній стадії виробництва, перероблення і розповсюдження та інформація, надана споживачу щодо уникнення конкретних негативних наслідків для здоров'я від певних харчових продуктів чи категорії харчових продуктів; при визначенні шкідливості для здоров'я харчових продуктів до уваги беруться безпосередні, короткострокові та/або довгострокові наслідки від таких харчових продуктів не лише для особи, що їх споживає, а й для наступних поколінь; кумулятивні токсичні впливи; прояви чутливості певної категорії споживачів; при визначенні непридатності харчових продуктів до споживання людиною до уваги береться неприйнятність харчових продуктів відповідно до використання за призначенням із причин забруднення сторонньою речовиною чи якимсь іншим чином, або з причин гниття, псування чи розкладання; якщо будь-які небезпечні харчові продукти становлять частину партії, лоту чи вантажу харчових продуктів одного класу чи з одним описом, вважається, що всі харчові продукти у такій партії, лоті чи вантажі також є небезпечними; вважається, що харчові продукти є безпечними, якщо вони відповідають положенням національного харчового права держави-члена, на території якої такі харчові продукти перебувають в обігу;
- вимоги до безпечності кормів: корми не повинні вводитися в обіг чи згодовуватися будь-яким продуктивним тваринам, якщо вони є

небезпечними; корми вважаються небезпечними, якщо вони: мають шкідливий вплив на здоров'я людей або тварин або роблять харчові продукти, що отримані від продуктивних тварин, небезпечними для споживання людиною; якщо будь-які корми, які було визнано невідповідними вимогам до безпечності кормів, становлять частину партії, лоту чи вантажу кормів одного класу чи з одним описом, вважається, що всі корми у такій партії, лоті чи вантажі також є небезпечними, якщо за результатами ретельного оцінювання не буде доведено, що решта партії, лоту чи вантажу відповідає вимогам до безпечності кормів; корми вважаються безпечними настільки, наскільки їх стосуються аспекти, охоплені спеціальними положеннями ЄС, корми вважаються безпечними, якщо вони відповідають положенням національного права про безпечність кормів держави-члена, на території якої такі корми перебувають в обігу;

- оператори ринку харчових продуктів та кормів на всіх стадіях виробництва, перероблення і розповсюдження забезпечують відповідність продукції вимогам харчового права, яке стосується їхньої діяльності, та перевіряють виконання таких вимог;
- на всіх стадіях виробництва, перероблення і розповсюдження повинна бути запроваджена простежуваність харчових продуктів, кормів, продуктивних тварин чи будь-яких інших речовин, призначених для включення в харчові продукти чи корми; оператори ринку харчових продуктів і кормів повинні бути в змозі ідентифікувати будь-яку особу, яка здійснила постачання їм харчових продуктів, кормів, продуктивних тварин чи будь-яких речовин, що призначені для включення в харчові продукти чи корми; оператори ринку повинні запровадити системи і процедури, доступні компетентним органам на вимогу;
- харчові продукти і корми належним чином маркуються чи ідентифікуються за допомогою відповідної документації чи інформації згідно з вимогами більш детальних (спеціальних) положень з метою забезпечення їх простежуваності;
- якщо імпортовані, виготовлені, перероблені, вироблені чи розповсюджені харчові продукти не відповідають вимогам до безпечності харчових продуктів, оператор ринку невідкладно ініціює процедури вилучення відповідних харчових продуктів з обігу та повідомляє про це компетентні органи, інформує споживачів та відкликає поставлені продукти, якщо інших заходів недостатньо; оператори ринку харчових продуктів співпрацюють із компетентними органами в рамках заходів, що вживаються з метою уникнення чи зменшення ризиків, спричинених харчовими продуктами;
- якщо імпортовані, виготовлені, перероблені, вироблені чи розповсюджені корми не виконують вимоги до безпечності кормів, оператор ринку невідкладно ініціює процедури вилучення вказаних кормів з обігу та повідомляє про це компетентним органам; оператор належним інформує осіб, які будуть використовувати корми вилучення з обігу та відкликання вже постачених продуктів; оператори ринку кормів співпрацюють із компетентними органами в рамках заходів, вживаних з метою уникнення ризиків, спричинених кормами.

SMR6: дотримання вимог пунктів (a), (b), (d) та (e) статі 3, статей 4, 5 та 7 директиви ЄС 96/22/ЄС від 29 квітня 1996 року⁽¹⁴⁾ щодо заборони використання в тваринництві певних речовин, що мають гормональну або тиреостатичну дію, а також β-агоністів:

- заборона введення будь-якими способами тваринам ферми чи аквакультури речовин, що мають тиреостатичну, естрогенну, андрогенну або гестагенну дію, а також бета-агоністів; утримання, розміщення на ринку, забій, переробка м'яса тварин, яким введені зазначені препарати, має бути заборонене;
- можливість введення з терапевтичною метою естрадіолу 17, тестостерону та прогестерону та похідних, які легко дають вихідну сполуку при гідролізі після абсорбції в місці застосування; ветеринарних лікарських засобів для терапевтичного лікування, які відповідають вимогам розміщення на ринку і вводяться лише шляхом ін'єкцій або у формі вагінальних спіралей, але не шляхом імплантації сільськогосподарським тваринам, які були ідентифіковані; лікування тварин має бути зареєстровано ветеринаром в реєстрі і містити такі відомості про вид лікування, тип дозволеної продукції, дата лікування, ідентичність оброблених тварин; реєстр має надаватися компетентному органу на його запит;
- можливість введення з терапевтичною метою дозволених ветеринарних лікарських засобів, що містять алілтренболон або бета-агоністи для коней і домашніх тварин, бета-агоністів у формі ін'єкцій для індукції токолізу у корів під час отелення; такі речовини повинні вводитися ветеринаром; лікування має бути зареєстроване;
- заборона на зберігання у господарствах ветеринарних лікарських засобів, що містять бета-агоністи, які можуть використовуватися для індукційних цілей при лікуванні токолізу;
- заборона на терапевтичне лікування виробничих тварин, у тому числі племінних тварин наприкінці їх репродуктивного життя;
- можливість введення ідентифікованим сільськогосподарським тваринам з метою зоотехнічного лікування ветеринарних лікарських засобів, що мають естрогенну, андрогенну або гестагенну дію, які дозволені відповідно до Директив 81/851/ЄЕС та 81/852/ЄЕС; лікування повинно бути зафіксовано ветеринаром;
- молодь риби може бути оброблена протягом перших трьох місяців з метою інверсії статі ветеринарними лікарськими засобами, які мають андрогенну дію та дозволені відповідно до Директив 81/851/ЄЕС та 81/852/ЄЕС;
- ветеринарний лікар виписує рецепти, які не підлягають поновленню, із зазначенням відповідного лікування та необхідної кількості продукту, а також записує прописані продукти;
- заборона на зоотехнічну обробку виробничих тварин, у тому числі в період відгодівлі племінних тварин наприкінці репродуктивного віку;
- м'ясо або продукти від тварин, яким було введено речовини, що мають естрогенну, андрогенну або гестагенну дію, або бета-агоністи не можуть бути розміщені на ринку для споживання людиною, за винятком випадків, коли

відповідні тварини були оброблені ветеринарними лікарськими засобами і було дотримано період їх виведення до забою тварин.

Вимоги SMR до системи управління господарством у сфері охорони здоров'я рослин стосуються контролю над засобами захисту рослин і включають наступне:

SMR7: дотримання вимог першого та другого абзацу статті 55 регламенту ЄС 1107/2009 від 21 жовтня 2009 року⁽¹⁵⁾ щодо введення в обіг засобів захисту рослин:

- засоби захисту рослин повинні використовуватися належним чином: належне використання включає застосування принципів належної практики захисту рослин та дотримання умов, встановлених для отримання дозволу на введення в обіг згідно статті 31 цього регламенту та вказаних на етикетці;
- належне використання також повинно відповідати положенням Директиви 2009/128/ЄС від 21 жовтня 2009 року⁽¹⁶⁾ яка встановлює порядок денний дій ЄС, спрямованих на досягнення сталого використання пестицидів (загальні принципи комплексного управління шкідливими організмами, наведені у статті 14 та у додатку III);

SMR8: дотримання вимог пункту 2 статті 5, пунктів з 1-го по 5-й статті 12 стосовно обмежень використання пестицидів в межах захищених територій, визначених згідно директиви ЄС № 2000/60/ЄС від 23 жовтня 2000 року⁽¹⁷⁾ та програми Natura 2000, пунктів 1 та 3 статті 13 стосовно поводження та зберігання пестицидів і утилізації їхніх залишків директиви ЄС 2009/128/ЄС від 21 жовтня 2009 року⁽¹⁸⁾ яка встановлює порядок денний дій ЄС, спрямованих на досягнення сталого використання пестицидів:

- запровадження систем сертифікації та призначення компетентних органів, відповідальних за їх впровадження; сертифікати повинні, як мінімум, надавати докази достатніх знань професійних користувачів, дистриб'юторів та консультантів з предметів, перелічених у Додатку I до директиви 2009/128/ЄС, набутих шляхом проходження навчання або іншим способом; системи сертифікації повинні включати вимоги та процедури для надання, відновлення та відкликання сертифікатів;
- гарантії, що обладнання для внесення пестицидів підлягає регулярним перевіркам з інтервалом не менше п'яти років після придбання;
- запровадження графіків та інтервалів перевірок обладнання для внесення пестицидів, яке не використовується для розпилення пестицидів, ручного обладнання для внесення пестицидів або ранцевих обприскувачів, а також додаткового обладнання для внесення пестицидів, яке має обмежену сферу використання; обладнання для розпилення, встановлене на поїздах або літаках, штангові обприскувачі розміром понад 3 м, у тому числі встановлені на посівному обладнанні не повинно розглядатися як таке, що має обмежену сферу використання, ручне обладнання для внесення пестицидів або ранцеві обприскувачі можуть бути звільнені від перевірки за умови регулярної заміни аксесуарів та навчання операторів використанню такого обладнання;
- обладнання для внесення пестицидів має відповідати вимогам, переліченим у Додатку II до директиви 2009/128/ЄС; при цьому вважається, що

обладнання, яке відповідає гармонізованим стандартам, розробленим відповідно до частини 3 статті 6 директиви 98/34/ЄС від 22 червня 1998 року (чина версія 2015/1535 від 9 вересня 2015 року⁽¹⁹⁾) відповідає основним вимогам охорони здоров'я, безпеки та навколишнього середовища;

- користувачі повинні проводити регулярне калібрування та технічні перевірки обладнання для внесення пестицидів на основі підготовки, передбаченої умовами сертифікації;
- мінімізація або заборона використання пестицидів в межах певних територій, використання засобів захисту рослин з низьким рівнем ризику, здійснюється в першу чергу на територіях, які використовуються широким населенням або вразливими групами (громадські парки та сади, спортивні та рекреаційні майданчики, шкільні території, дитячі ігрові майданчики, у безпосередній близькості від закладів охорони здоров'я); територій, визначених в Директиві 2000/60/ЄС, або інших територій, визначених відповідно до положень Директив 79/409/ЄЕС та 92/43/ЄЕС, які знаходяться під охороною; нещодавно оброблених територій, які використовуються або доступні для сільськогосподарських працівників;
- запровадження заходів для забезпечення того, щоб наступні операції (зберігання, обробка, розведення та змішування пестицидів перед застосуванням; поводження з тарою та залишками пестицидів; утилізація бакових сумішей, що залишилися після застосування; очищення використовуваного обладнання після нанесення; відновлення або утилізація залишків пестицидів та їх упаковки) не становили загрози здоров'ю людей або навколишньому середовищу;
- зони зберігання пестицидів (найперше розташування, розміри і будівельні матеріали) мають бути побудовані таким чином, щоб запобігти небажаним викидам.

Вимоги SMR до системи управління господарством щодо добробуту тварин включають наступне:

SMR9: дотримання положень директиви ЄС 2008/119/ЄС від 18 грудня 2008 року⁽²⁰⁾, що встановлює мінімальні стандарти захисту телят:

- жодне теля не може міститися в індивідуальному загоні після восьмитижневого віку, якщо тільки його стан здоров'я або поведінка вимагають ізоляції; ширина будь-якого окремого загону для теляти повинна бути принаймні рівною висоті теляти в холці, а довжина – принаймні рівною довжині тіла теляти, помножений на 1,1;
- індивідуальні загоны для телят повинні мати стінки, які забезпечують безпосередній візуальний і тактильний контакт телят;
- для телят, які утримуються групами, вільний простір, доступний для кожного теляти, повинен дорівнювати щонайменше 1,5 м² для теляти вагою менше 150 кілограмів і щонайменше 1,7 м² для теляти від 150 до 220 кілограмів, і щонайменше 1,8 м² для телят вагою більше 220 кілограмів (це не стосується господарства з менш ніж шістьма телятами та телят, які утримуються з матерями для годування);

- забезпечення відповідності умов вирощування телят положенням, наведеним у додатку I до цієї директиви.

SMR10: дотримання положень директиви ЄС 2008/120/ЄС від 18 грудня 2008 року⁽²¹⁾ про встановлення мінімальних стандартів для захисту свиней:

- вільна площа підлоги, доступна кожній свині, що вирощується або утримується в групі, за винятком підсвинків і свиноматок, повинна становити щонайменше 0,15м² при вазі до 10 кг, 0,2м² до 20 кг, 0,3м² до 30кг, 0,4м² до 50 кг, 0,55м² до 85 кг, 0,65м² до 100 кг і 1м² при вазі більше 100 кг;
- загальна площа підлоги, доступна кожній підсвинці та свиноматці, коли вони утримуються групами, має становити щонайменше 1,64 м² та 2,25 м² відповідно; якщо група складає менше ніж шість особин, площу необхідно збільшити на 10%, якщо групи містить 40 і більше особин, вільну площу підлоги можна зменшити на 10 %;
- для підсвинків і вагітних свиноматок: частина площі, що дорівнює принаймні 0,95 м² на підсвинку та принаймні 1,3 м² на свиноматку, повинна мати тверду підлогу, максимум 15% якої резервується для дренажних отворів;
- при груповому утриманні свиней на бетонних щілинних підлогах максимальна ширина отворів повинна бути 11 мм для поросят, 14 мм для відлучених свинок, 18 мм при вирощуванні свиней, 20 мм для підсвинків і свиноматок; мінімальна ширина перекладин повинна бути 50 мм для поросят і відлучених свинок, 80 мм при вирощуванні свиней, підсвинків і свиноматок;
- будівництво або переобладнання установок, у яких свиноматки та підсвинки утримуються на прив'язі, заборонено;
- свиноматки та свинки мають утримуватися групами, починаючи з чотирьох тижнів після запліднення до одного тижня до часу опоросу, загін повинен мати борти більше 2,8 м в довжину, якщо в групі менше шести особин – більше 2,4 м у довжину (за виключенням господарств, де менше 10 свиноматок); свиноматки та підсвинки, вирощені на фермах з менш ніж 10 свиноматками, можуть утримуватися окремо протягом зазначеного періоду якщо вони можуть легко обертатися у боксах;
- свиноматки та підсвинки мають мати постійний доступ до придатного для маніпулювання матеріалу, який відповідає вимогам Додатку I до цієї директиви;
- свиноматки та підсвинки, які утримуються групами, мають годувалися за системою, яка гарантує, що кожна особина може отримати достатню кількість їжі; супоросні свиноматки та підсвинки мають отримувати достатню кількість об'ємної їжі або їжі з високим вмістом клітковини, а також високоенергетичної їжі, щоб втамувати голод і потребу жувати;
- свині, які є особливо агресивними, зазнали нападу або хворі чи поранені, мають тимчасово утримуватися в окремих загонах, які дозволяють тварині легко повертатися
- забезпечення відповідності умов вирощування свиней положенням, викладеним у Додатку I до цієї директиви.

SMR11: дотримання положень директиви ЄС 98/58/ЄС від 20 липня 2008 року⁽²²⁾ стосовно захисту тварин, що утримуються для сільськогосподарських потреб:

- умови, за яких тварин (окрім риб, рептилій або амфібій) розводять або утримують, мають враховувати їхній вид і ступінь розвитку, адаптації та одомашнення, а також їхні фізіологічні та етологічні потреби відповідно до наявного досвіду та наукових знань, визначеним у додатку до цієї директиви.

Резюме. Основна маса вимог, встановлених регламентом 2021/2115, міститься не стільки в стандартах GAEC, як у вимогах до управління аграрним підприємством SMR. Переважна більшість цих стандартів посиляється на директиви ЄС, якими запроваджуються рамкові вимоги до національного законодавства країн-членів ЄС, два стандарти посиляються на регламенти – SMR5 та SMR7. І лише в двох з них йдеться про кодекси належних практик (SMR2 щодо охорони вод від забруднення нітратами та SMR7 щодо захисту рослин). Тож стандарти SMR згідно визначень Угоди ТБТ також не є власне стандартами.

Для гармонізації національної аграрної політики до САП ЄС на рівні національної законодавчо-нормативної бази потрібно реалізувати вимоги директив, зазначених у стандартах SMR. Що стосується належних практик, то українським виробникам варто керуватися безпосередньо європейськими документами.

Для підвищення конкурентоздатності на етапі відновлення виробникам також варто виконувати вимоги стандартів SMR, не чекаючи, коли держава гармонізує відповідне законодавство.

Соціальні стандарти. Регламент 2021/2115 наголошує на тому, що система стандартів, які супроводжують реалізацію оновленої САП також включає соціальні стандарти, запроваджені директивами ЄС 89/391/ЄЕС від 12 червня 1989 року⁽²³⁾ про запровадження заходів, покликаних заохочувати до покращення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі, 2009/104/ЄС від 16 вересня 2009 року⁽²⁴⁾ щодо мінімальних вимог щодо безпеки та гігієни праці для використання робочого обладнання працівниками на роботі, 2019/1152 від 20 червня 2019 року про прозорі та передбачувані умови праці в Європейському Союзі⁽²⁵⁾, а також пунктом 1 статті 7 регламенту ЄС 492/2011 від 5 квітня 2011 року⁽²⁶⁾ щодо свободи пересування робітників у межах Союзу, де сказано, на території іншої держави-члена до громадян ЄС не можна ставитися інакше, ніж до місцевих працівників, зокрема щодо винагороди, звільнення, поновлення на роботі або повторного працевлаштування.

Питання реалізації. Стандарти, на яких базується оновлена САП ЄС, є мінімальними вимогами, які держави-члени повинні внести в національне законодавство. Однак країни-члени заохочуються до посилення цих мінімальних вимог. Особливо це стосується секторального виміру (виробництво фруктів та овочів, вина), розширення стандартів GAEC у сфері розвитку сільських територій.

Система дорадчих служб, інтегрованих під парасолькою AKIS (Agricultural Knowledge and Innovation Systems), а також глибока цифровізація, яка супроводжує реалізацію САП мають сприяти досягненню ефективності в реалізації САП ЄС.

Резюме. Іншого зведення стандартів, на яких базується реалізація САП ЄС окрім додатку III до регламенту 2021/2115 наразі немає. Однак у додатку III прямі вимоги наведені лише в частині, яка стосується стандартів GAEC. Стандарти SMR розкидані по низці директив та інших регламентів ЄС. Це суттєво ускладнює розуміння вимог, які висуваються при реалізації САП ЄС.

Діяльність дорадчих служб в даній сфері на даний момент також не скоординована. Тож основним шляхом підвищення ефективності поширення знань про систему стандартів САП ЄС та допомоги аграрному бізнесу запровадити їх на практиці лишається запровадження інтегральних цифрових інструментів, які б поєднували забезпечення легкого доступу до інформації та моніторинг дотримання зазначених стандартів.

- **Регламент ЄС 2021/2116 щодо фінансування, управління та моніторингу спільної аграрної політики**

Особливість оновленої САП ЄС полягає у посиленні фокусу на процес її реалізації та досягнення результатів. З цією метою на рівні країн-членів запроваджується система оцінки відповідності стандартам GAEC, SMR і вводяться стягнення штрафів за недотримання таких стандартів. Втім при незначних порушеннях штрафні санкції можуть обмежуватися лише поширенням інформації про недотримання стандартів без накладання фінансових санкцій. Для оцінки відповідності соціальним стандартам залучаються органи влади та інші інституції, які функціонують у сфері охорони праці. Держави-члени також можуть приймати рішення про поширення державного контролю, у тому числі спрощеного, на питання, які регулюються стандартами GAEC та SMR.

В стандарті 2021/2116 також порушується питання про дотримання стандартів бухгалтерського обліку та звітності агентствами, які здійснюють виплати дотацій, і оцінку відповідності, яку здійснюють незалежні аудитори.

- **Регламент ЄС 2021/2117, яким вносяться зміни та доповнення**

до Регламенту ЄС 1308/2013⁽²⁷⁾, що встановлює спільну організацію ринків сільськогосподарських продуктів, Регламенту ЄС 1151/2012⁽²⁸⁾ щодо схем забезпечення якості для сільськогосподарських та харчових продуктів, Регламенту ЄС 251/2014 щодо визначення, припису, представлення, маркування та захисту географічних назв ароматизованих винних продуктів та Регламенту ЄС 228/2013, яким встановлюються спеціальні заходи для сільського господарства у віддалених регіонах ЄС.

Питання якості сільськогосподарських продуктів в ЄС, перш за все, пов'язується з географічними чинниками та традиційними способами виробництва харчових продуктів.

Регламент 1308/2013. У цьому документі йдеться про стандарти реалізації сільськогосподарської продукції. Зазначається, що стандарти реалізації поділяються на обов'язкові стандарти, без дотримання яких на ринках ЄС не можливо реалізовувати продукцію, та необов'язкові зарезервовані позначення для сільськогосподарських продуктів.

Стандарти реалізації встановлюються для секторів виробництво оливок і оливкової олії, фруктів, овочів та перероблених з них продуктів, бананів, живих рослин, яєць, м'яса свійської птиці, пастоподібних жирів, призначених для споживання людиною, та хмелю.

Стандарти реалізації можуть регулювати застосування технічних термінів та означень, зазначень та загальних назв для секторів; критерії класифікації (за класами, масою, розміром, віком та категорією); види, сорти рослин, породи тварин або комерційні категорії; представлення, маркування, пов'язане з обов'язковими стандартами реалізації, пакування, правила, які повинні застосовуватися щодо центрів пакування, маркування, рік збору врожаю і використання конкретних позначень; критерії (зовнішній вигляд, консистенція, структура, характеристики продукту та відсоток вмісту води); речовини, що їх використовують у виробництві, або компоненти чи складники, зокрема їхній кількісний вміст, чистоту та методи ідентифікації; тип фермерської діяльності та методи виробництва, включно з екологічними практиками та новітніми системами сталого виробництва; купажування сула та вина, включно з означеннями цих понять, змішування та обмеження; частота збирання, збереження та поводження, методи та температура консервування, зберігання та транспортування; місце вирощування та/або походження (за винятком м'яса свійської птиці та пастоподібних жирів); обмеження щодо використання деяких речовин і практик; спеціальне використання; умови, що регулюють збут, зберігання, обіг та використання продуктів, які не відповідають стандартам реалізації або термінам і означенням, зазначенням та загальним назвам, а також умови, що регулюють збут побічних продуктів.

На додаток до оцінки відповідності стандартам реалізації на окремі продукти (наприклад хміль), може вводитися також і додаткова сертифікація, вимоги якої також поширюються на імпортні продукти.

Стандарти реалізації оливок і оливкової олії⁽²⁹⁾ розробляються і підтримуються Міжнародною оливковою радою (ІОС, International Olive Council), стандарти щодо фруктів та овочів⁽³⁰⁾ підтримує Європейська економічна комісія ООН (UNECE, United Nations Economic Commission for Europe), стандарти для продуктів переробки фруктів та овочів⁽³¹⁾ розробляють спеціальним комітетом Кодекс Аліментаріус (Codex Committee on Processed Fruits and Vegetables), стандарти для бананів містяться у Регламенті 1333/2011 від 19 грудня 2011 року⁽³²⁾, стандарти реалізації щодо живих

рослин наразі не встановлені, стандарти для яєць встановлюються у Регламенті 589/2008 від 23 червня 2008 року⁽³³⁾, для м'яса свійської птиці – у Регламенті 543/2008 від 16 червня 2008⁽³⁴⁾, стандарти щодо пастоподібних жирів, призначених для споживання людиною, свого часу регулювалися регламентом 2991/94 від 5 грудня 1994 року⁽³⁵⁾, який наразі скасований, стандарти щодо хмелю – Регламентом 1850/2006 від 14 грудня 2006 року⁽³⁶⁾.

Резюме. Регламент 1308/2013 успадкований САП від попередніх періодів реалізації САП, а відтак містить низку положень, досить важких для розуміння. Цим документом, зокрема, вводиться вимога обов'язкового дотримання стандартів реалізації для визначених продуктів, але тексти таких стандартів здебільшого відсутні у складі *acquis* ЄС. Лише для трьох категорій з дев'яти стандарти вводяться нормативними документами. Переважна частина стандартів підтримується міжнародними профільними неурядовими організаціями.

Тобто система стандартів реалізації, згадана у регламенті 1308/2013, досить еkleктична в тому сенсі, що декларуючи обов'язковість застосування, поєднує і собі як обов'язкові (регламенти), так і добровільні (стандарти міжнародних організацій) вимоги.

Наразі в Єврокомісії триває робота з оновлення стандартів реалізації з огляду на досягнення цілей сталого розвитку ООН та цілей, які визначені в стратегічних документах ЄС⁽³⁷⁾.

Регламент 1151/2012. Цей регламент спрямований на те, щоб допомогти виробникам сільськогосподарської продукції та харчових продуктів повідомляти покупцям і споживачам про характеристики та сільськогосподарські властивості таких продуктів.

Як зазначено в регламенті 1151/2012, надання інформації забезпечує добросовісну конкуренцію виробників сільськогосподарської та харчової продукції, у тому числі з доданою вартістю, надає споживачам достовірну інформацію, забезпечує дотримання прав інтелектуальної власності, надає цілісності внутрішнього ринку і стимулює розвиток сільських територій. Даним регламентом встановлюються «схеми якості», які забезпечують ідентифікацію продукту, захист назв і термінів, у тому числі пов'язаних з особливостями доданої вартості, методами вирощування або обробки або місця виробництва чи збуту продукту.

Регулювання згідно цього стандарту охоплює наступні категорії продуктів: пиво, шоколад і продукти з нього, хліб, тістечка, торти, кондитерські вироби, печиво та інші хлібобулочні вироби, напої з рослинних екстрактів, макарони, сіль, натуральні камеді та смоли, гірчичну пасту, сіно, ефірні масла, пробку, кошеніль, квіти та декоративні рослини, бавовну, вовну, лозу, льон, шкіру, хутро, перо, готові страви.

Резюме. Регламент 1151/2012 не встановлює схеми якості як такі. Він просто захищає традиційні продукти та методи їх виробництва шляхом фіксації права інтелектуальної власності на позначення, у тому числі географічні. Вважається, що протягом тривалого часу постачання зазначені сільськогосподарські та харчові продукти довели свою безпечність і якість, а спеціальні позначення відіграють роль сертифіката відповідності.

III. Дороговкази для України

Економіка України фінансуватиметься головним чином міжнародними фінансовими організаціями, які нині оперативно перебудовують свою діяльність в напрямі дотримання цілей сталого розвитку ООН, запобігання змінам клімату, підвищення екологічної та соціальної відповідальності бізнесу, посилення рівня диджиталізації всіх сфер життя суспільства. Проекти, спрямовані на відбудову, які будуть реалізовуватися в Україні також мають відповідати всім цим вимогам. Тож бізнесу потрібно чітко розуміти в яких координатах він має формувати проекти для свого відродження та розвитку. З цією метою в даному розділі окреслюються рамкові умови для аграрного бізнесу та виробників харчових продуктів, які існують в Україні.

• Стан гармонізації законодавства

Всеохоплююча стратегія імплементації Глави ІУ (санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу ІУ «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею Угоди про асоціацію⁽³⁸⁾ затверджена розпорядженням КМУ № 228-р від 24 лютого 2016 року. Цим документом встановлюється план роботи з гармонізації законодавства України і ЄС. Про гармонізацію документів, якими регулюється САП ЄС тут взагалі не йдеться. Стандарти GAEC та SRM у Всеохоплюючій стратегії взагалі не згадуються як такі, а з 11 нормативних документів ЄС, на які посилаються стандарти SRM, тут йдеться лише про гармонізацію п'яти документів: регламенту 178/2002 про загальні вимоги до безпечності харчових продуктів (SRM5), регламенту 1107/2009 щодо введення в обіг засобів захисту рослин (SRM7) та директив 2009/128/EC (пестициди, SRM8), 2008/119/EC (захист телят, SRM9), 2008/120/EC (захист свиней, SRM10).

План заходів з виконання Угоди про асоціацію, затверджений постановою КМУ № 1106 від 25 жовтня 2017⁽³⁹⁾ визначає завдання, відповідальних та встановлює терміни з гармонізації законодавства України і ЄС. В цьому документі так само не йдеться ні про гармонізацію аграрних політик, ні про стандарти GAEC. Однак з гармонізацією стандартів SRM5 тут справи виглядають набагато краще. Лише 2 з 11 нормативних документів випали з поля зору української сторони. Це директива 96/22/EC (заборона речовин, що мають гормональну або тиреостатичну дію, а також β-агоністів, SRM6) та директива 98/58/EC (захисту тварин, що утримуються для сільськогосподарських потреб, SRM11). Положення директиви 2000/60/EC, на яку посилається стандарт SRM1 мали бути гармонізовані до жовтня 2020 року (пункти 1719, 1772 Плану заходів); директиви 91/676/EEC (стандарт SRM2, пункти 1720,

1721, 1746) до грудня 2021; директиви 2009/147/EC (стандарт SRM3, пункти 1706-1708, 1748) до грудня 2019; директиви 92/43/EEC (стандарт SRM4, пункти 1709-1712, 1749-1750) після грудня 2019 відстежуватися постійно; регламенту 178/2002 (стандарт SRM5, пункт 216) до березня 2018 року; директиви 1107/2009 (стандарт SRM7, пункт 438) до грудня 2020; директиви 2009/128/EC (стандарт SRM8, пункт 368) до грудня 2019; директиви 2008/119/EC (стандарт SRM9, пункт 308) до грудня 2018; директиви 2008/120/EC (стандарт SRM10, пункт 309) до грудня 2018.

Окремої уваги заслуговують плани на гармонізацію регламенту 1308/2013, яким вводяться стандарти на реалізацію і яким присвячені пункти 1006-1024 та 1157 Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію, які мали бути виконанні до грудня 2020 року.

Резюме. Ситуація у сфері гармонізації законодавства України та ЄС виглядає наразі сумнівно. Основна проблема полягає у тому, що ні Всеохоплююча стратегія імплементації Глави ІУ, ні урядовий План заходів з виконання Угоди про асоціацію не були відповідним чином змінені після запровадження документів, якими регулюється оновлена САП ЄС. Окрім того, навіть серед документів ЄС, які були наявними на момент затвердження цих нормативно-правових документів, існують прогалини. Більшою мірою вони присутні у Всеохоплюючій стратегії імплементації Глави ІУ, меншою – у Плані заходів з виконання Угоди про асоціацію. Але головне тут те, що САП ЄС як системний каркас для формування комплексу правил та стандартів повністю лишається поза увагою української влади. На практиці це несе великі ускладнення для діяльності бізнесу на етапі відновлення та в міжнародних масштабах.

• **Стандарти неурядових організацій**

Якщо керуватися визначеннями, наданими в Угоді ТБТ, то слово «стандарт» можна застосовувати лише для нормативних документів, які розробляються та підтримуються неурядовими організаціями – перш за все міжнародними. Процес формування нормативних документів, спрямованих на забезпечення безпечності харчових продуктів, досягнення цілей сталого розвитку та реалізації положень, зазначених в інших міжнародних та європейських стратегічних документах, нині переживає справжній бум. Як свідчить ситуація, яка складається у сфері запровадження стандартів GAEC та SRM, окремі положення таких нормативних документів отримують статус обов'язкових, переносяться до нормативно-законодавчих документів.

Системи стандартів неурядових організацій. У сфері забезпечення безпечності харчових продуктів при їх виробництві наразі працюють такі системи стандартів: ISO (International Organization for Standardization, стандарт ISO 2200:2018 «Вимоги до будь-якої організації, яка бере участь у ланцюзі створення харчової продукції»⁽⁴⁰⁾), FSSC (Food Safety System Certification, стандарт FSSC 22000 «Схема сертифікації системи управління безпечністю харчових продуктів»⁽⁴¹⁾), Codex Alimentarius

(кодекси належних практик щодо харчових продуктів ⁽⁴²⁾), QS (Quality&Safety, стандарти для тваринництва (ВРХ, свині), птахівництва, фруктів, овочів та картоплі⁽⁴³⁾).

На забезпечення безпечності харчових продуктів при їх постачанні на ринок спрямована система стандартів IFS (International Featured Standards⁽⁴⁴⁾), Global G.A.P. (Global Good Agriculture Practices⁽⁴⁵⁾), BRCGS (Brand Reputation Compliance Global Standards⁽⁴⁶⁾), для міжнародної торгівлі фруктами та овочами працюють стандарти OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development⁽⁴⁷⁾). Стандарти UNECE (United Nations Economic Commission for Europe⁽⁴⁸⁾) регулюють такі товарні позиції як свіжі фрукти та овочі, сухофрукти, сухі овочі та процеси сушіння, насінневу картоплю, м'ясо, яйця, зрізані квіти.

У сфері дотримання вимог щодо складу харчових продуктів та кормів працює система стандартів EFISC-GTP (European Feed and Food Ingredient Safety Certification – Good Trading Practice⁽⁴⁷⁾). Для дотримання стандартів у сфері фітосанітарії – система ISPMs (International Standards for Phytosanitary Measures⁽⁴⁸⁾), у сфері тваринництва та ветеринарії – система ICAR (International Committee for Animal Recording⁽⁴⁹⁾), у галузі забезпечення здоров'я тварин та аквакультури – система OIE (World Organisation for Animal Health, яка раніше носила назву OIE⁽⁵⁰⁾).

Останнім часом у світі спостерігається активний розвиток інтегральних систем стандартизації ESG (environmental, social and corporate governance). Лідером у цій галузі виступає Міжнародна фінансова корпорація, яка вже має відповідну систему політик та стандартів ⁽⁵¹⁾. У стані формування також знаходиться міжнародна система GRI (Global Reporting Initiative⁽⁵²⁾), спрямована на декларування бізнесом дотримання стандартів ESG.

Система стандартів неурядових організацій оновлюються виключно швидкими темпами – низка стандартів датується вже 2023 роком. Лідерами розвитку неурядових систем стандартизації у світі виступають Німеччина та Нідерланди. Також має місце трансфер норм стандартів на нормативно-законодавчий рівень – у грудні 2022 року була прийнята директива ЄС 2022/2464⁽⁵³⁾, яка зобов'язує країни ЄС запровадити стандарти ESG в систему бухгалтерського обліку.

Інфраструктура для дотримання стандартів. Система недержавної стандартизації у сучасному світі розвивається виключно динамічно. Для того, щоб відповідати найсучаснішим стандартам та належним практикам, інформацію про стан справ у сфері стандартизації варто сконцентрувати в одному місці. Також перспективним є формування інфраструктури, в якій бізнес міг би легко отримувати інформацію про обов'язкові та добровільні вимоги, які на сучасному етапі висувуються до його діяльності.

У 2021 році за підтримки донорів в Україні був створений кластер доброчесних операторів ринку харчових продуктів FairFood-Ukraine⁽⁵³⁾. Він являє собою екосистему, яка допомагає аграрному та харчовому бізнесу дотримуватися вимог

сучасних ринків. Структура кластеру базується на підходах Угоди ТБТ (розподіл вимог на обов'язкові та добровільні) та реалізує положення САП ЄС щодо поширення знань про вимоги та стандарти, яких повинен дотримуватися аграрний та харчовий бізнес (стандарти реалізації, безпечності харчових продуктів, захисту довкілля та соціальні вимоги). До участі в кластері запрошуються міжнародні та національні фінансові інституції, яким надається можливість ефективно виконувати вимоги фінансування бізнесу з огляду на досягнення цілей сталого розвитку, стандартів ESG, вимог САП ЄС та сучасних ринків.

• **Готовність бізнесу до дотримання стандартів**

Для з'ясування готовності українського аграрного і харчового бізнесу дотримуватися стандартів було проведено опитування серед 32 операторів ринку харчових продуктів. Більшість операторів ринку вважає, що дотримуватися стандартів потрібно обов'язково (78,1%). Майже однаково популярні думки про те, що стандарти перевіряє держава (Держпродспоживслужба) та органи з оцінки відповідності (40,6% і 31,3% відповідно), ще 15,6% вважає, що дотримання стандартів підприємства повинні перевіряти самостійно. Щодо ж до користі від дотримання стандартів, то тут думка опитуваних виявилася майже однотайною (71,9%) в тому, що вона полягає у впевненості споживача. Більшість опитуваних (37,5%) основною загрозою у разі недотримання стандартів вважають зменшення попиту споживача, 25% – втрату контрагентів. Накладання штрафів у разі недотримання стандартів боїться 25% інших опитуваних.

Порівняно велика кількість опитуваних (18,8%) жодних стандартів наразі не використовуює. Серед тих, хто запровадив стандарти, найбільше користувалися гармонізованими до ISO національними стандартами ДСТУ щодо системи управління якістю (ISO 9001) та HACCP (ISO 222000:2019), 9,4% - більш продвинутим стандартом FSSC 22000. Також повідомлялось про впровадження стандартів Халаль та Органік.

На етапі післявоєнного відродження стандарти планують запроваджувати 78,1%, а з цим питанням ще не визначилося 12,5%, а 6% рапортує про те, що всі необхідні стандарти вже впровадили. Бізнес очікує, що стандарти будуть доступні на сайтах органів державної влади (28,1%), в галузевих бізнес-асоціаціях (28,1%). Трохи менше респондентів (15,6%) таку інформацію буде шукати в Інтернеті, а 6,3% - у колег та знайомих. Про дотримання стандартів 68,8% опитуваних буде надавати інформацію на пакуванні, 18,8% з цим питанням поки ще не визначилися, а 6,3% не планують таких дій взагалі.

Резюме. Український аграрний і харчовий бізнес в цілому непогано ознайомлений з ситуацією у сфері дотримання стандартів. Хіба що він, як і законодавець ЄС, схильний до перебільшення ролі стандартів у порівнянні з визначеннями, встановленими в Угоді ТБТ.

Український бізнес наразі орієнтується більше на національні гармонізовані стандарти, аніж безпосередньо на міжнародні документи. Коло систем стандартизації, які відомі операторам ринку в Україні і якими вони користуються, лишається вкрай вузьким. Основні надії на підвищення обізнаності щодо стандартів на етапі післявоєнного відродження бізнес покладає на органи влади та галузеві асоціації.

• Інфраструктура відновлення

Міжнародна спільнота анонсує надання ресурсів для підтримки повоєнного відновлення України. Однак якщо відновлення буде відбуватися без формування низки секторальних та горизонтальних політик, які б відповідали політикам ЄС, здійснюватися на основі пакету проектів, представлених українською владою на донорів, на виході ми отримаємо чергову ітерацію олігархічної економіки. Відновлення має відбуватися на основі євроінтеграційних політик, у тому числі з урахуванням рекомендацій, наданих в аналітичній записці «Спільна аграрна політика ЄС і завдання України в контексті євроінтеграції (план наближення політик і гармонізації законодавства)»⁽⁵⁴⁾ розробленою в рамках проекту АПД.

В основу процесу повоєнного відновлення мають бути покладені чотири базових принципи: 1) інноваційність, яка передбачає запровадження найновітніших технологій, врахування в проектах відродження всього спектру міжнародних стандартів, включаючи стандарти сталого розвитку ESG; 2) інклюзивність, яка передбачає можливість для всіх зацікавлених верств суспільства і бізнесу пропонувати свої проекти на розгляд донорів; 3) уникнення будь-яких бар'єрів у спілкуванні розробників проектів з інвесторами та донорами, виключення можливості відбору проектів органами влади або іншими особами; 4) активізація ринків послуг з обслуговування формування та реалізації проектів відновлення (освіта, консультації, аудит, оцінка збитків, юридичний супровід, страхування, моніторинг відповідності при реалізації проектів).

Українська економіка має відроджуватися з огляду на інтеграцію у світові та європейські ринки, а відтак базуватися на найсучасніших стандартах.

На реалізацію означених вище засад та принципів ГО «Аналітичний центр Аграрного союзу України» запропонував створити на базі Торгово-промислової палати України «Інтегральну платформу відбудови бізнесу» як інфраструктуру, яка автоматично реалізує перераховані вище принципи. Для формування пакету галузевих проектів, які базуються на євроінтеграційних принципах, відповідають положенням Зеленого курсу та САП ЄС, міжнародним та європейським стандартам, при ГС «Аграрний союз України» засноване ТОВ «Центр відродження». ГС «Український кластерний альянс» залучив широкі кола зацікавленої громадськості та пропагує перехід до індустрії 5.0, яка базується на диджиталізації та забезпечує зелений перехід. Питаннями формування українським громадянським суспільством низки політик для післявоєнного відродження ГО "Агенція відновлення та розвитку". Процес формування проектів та пропозицій також йде навколо профільних органів влади.

Однак рівень довіри до нього серед бізнесу та представників громадянського суспільства лишається низьким.

IV. Висновки і рекомендації

Щодо ситуації стосовно стандартів у ЄС

- 1) В САП ЄС йдеться про чотири категорії стандартів: а) стандарти щодо належних сільськогосподарських практик та екологічного стану землі GAEC (Standard for good agricultural and environmental condition of land) + стандарти щодо управління аграрним підприємством SMR (Statutory management requirement), встановлені у Додатку III до регламенту ЄС 2021/2115; б) стандарти реалізації окремих типів сільськогосподарської та харчової продукції; про які йдеться у регламенті ЄС 1308/2013; в) стандарти щодо фінансової діяльності та бухгалтерського обліку, на які посилаються норми Регламенту ЄС 2021/2115; г) соціальні стандарти.
- 2) Стандарти щодо фінансової діяльності, обліку та звітності є «найдавнішими», перша згадка про них датується 2005 роком (регламент 1290/2005(56)), потім у 2007 році були запроваджені стандарти реалізації (регламент 1234/2007(57)), стандарти GAEC і SMR з'явилися у 2013 році (регламент 1306/2013(58)).
- 3) З трьох чотирьох вище категорій стандартів лише стандарти щодо фінансової діяльності та бухгалтерського обліку є власне стандартами згідно визначень Угоди ТБТ, до яких застосовується класична система оцінки відповідності. І стандарти GAEC+SMR, і стандарти реалізації, і соціальні стандарти є вимогами, дотримання яких є обов'язковим. Перевірка дотримання цих стандартів є предметом контролю з боку органів влади як на рівні Єврокомісії, так і держав-членів ЄС і здійснюється відповідно до механізмів контролю за витратами бюджету, за реалізацією САП ЄС та за досягненням її цілей.
- 4) В документах acquis ЄС термін «стандарт» використовується досить довільно – від «епітета» у комюніке Єврокомісії та директивах ЄС до позначення обов'язкових вимог, яким мають слідувати виробники аграрної та харчової продукції в регламентах, що регулюються САП ЄС.
- 5) Зміст стандартів GAEC розкривається безпосередньо в Регламенті ЄС 2021/2115 (додаток III), вимоги щодо стандартів SMR містяться у директивах ЄС, тож визначення їх змісту виносяться на національний рівень.
- 6) Система стандартів GAEC+SMR наразі не є сталим утворенням. На попередньому етапі САП ЄС вони установлювалися Додатком II до Регламенту 1306/2013⁽⁵⁵⁾, стандартів GAEC було 7 (нині 9), стандартів SMR – 13 (нині 11).
- 7) Система стандартів реалізації, про яку йдеться в Регламенті ЄС 1308/2013, протягом двох останніх періодів реалізації САП ЄС так і не була належним чином визначена попри норму про те, що відповідні продукти можна реалізовувати в ЄС лише за умови дотримання стандартів реалізації.

8) Стандарти реалізації у розумінні регламенту 1308/2013 встановлені лише для бананів, хмелю, яєць, м'яса свійської птиці. Для оливок і оливкової олії, фруктів та овочів, продуктів переробки фруктів та овочів діють стандарти міжнародних неурядових організацій. Для пастоподібних жирів, призначених для споживання людиною, регламент, яким встановлювалися стандарти реалізації наразі скасований. Для живих рослин стандарти наразі не встановлені взагалі. У квітні 2023 року Єврокомісія розпочала процес громадського обговорення з метою оновлення системи стандартів реалізації.

9) В даному звіті наводиться досить повна інформація про ситуацію стосовно дотримання стандартів при формуванні та реалізації САП ЄС. З огляду на те, що вона є досить динамічною, варто започаткувати постійний моніторинг за змінами в системі стандартів та практикою оцінки відповідності з періодом у півроку-рік. Особливу увагу потрібно приділяти ситуації у сфері стандартів реалізації, оскільки саме вони справляють найбільший вплив на українську зовнішню торгівлю.

Щодо ситуації стосовно стандартів на поточному та післявоєнному етапах в Україні

10) Україна на тлі агресії РФ стоїть перед гострою проблемою перебудови шляхів експортної логістики. Європа вже взяла на себе значний тягар щодо експорту продукції українських виробників. Однак при цьому виявилось, що українська продукція не завжди відповідає стандартам ЄС, а відтак становить загрозу для європейських виробників та ринків. Це є викликом для ЄС, українського аграрного та харчового сектору, а в перспективі і для отримання Україною членства в ЄС.

11) Разом з тим перебудова шляхів аграрного експорту має й позитивні наслідки. При належній організації процесу Україна може суттєво посилити експортний потенціал ЄС, збільшити експортні партії продукції, посилити позиції ЄС на своїх традиційних закордонних ринках. Для цього потрібно гармонізувати параметри безпечності та якості продукції з України та ЄС. Робити це потрібно терміново для того, щоб упередити втрати і України, і ЄС.

12) В Україні варто чітко розділяти обов'язкові вимоги, які містяться в чинному законодавстві і вимоги, які законодавчо-нормативні акти не містять. Серед вимог, які містять нормативні акти, в свою чергу потрібно виділяти норми, які підлягають державному контролю, і норми, які перебувають поза сферою державного контролю.

13) Система державного контролю, на даль, лишається суттєво корумпованою, а відтак результати її діяльності не сприймаються внутрішніх та міжнародних ринках як гарантія дотримання виробником встановлених вимог. Довіра до результатів діяльності системи оцінки відповідності на порядок вища, хоча в Україні вона й лишається розвиненою недостатнім чином.

14) Вимоги, які не перелічені в нормативних документах щодо державного контролю, у тому числі гармонізовані до законодавства ЄС, можуть перевірятися в рамках процедур оцінки відповідності.

15) З точки зору пришвидшення і полегшення виходу продукції українського виробника на міжнародні ринки, інтеграції до ринків ЄС, українським виробникам варто керуватися безпосередньо законодавством та стандартами ЄС. Нормами, правилами та стандартами ЄС варто керуватися навіть у випадках, коли національне законодавство гармонізоване до них, оскільки неточності перекладу та несвоєчасне оновлення можуть ввести операторів ринку в оману і ускладнити їх торговельну співпрацю в рамках ЄС.

16) У випадку, коли сфера діяльності українського виробника регулюється регламентами, їх норми потрібно просто виконувати. У випадку, коли стандарти ЄС посилаються на директиви, варто керуватися законодавством тих, країн, які впровадили положення директив в національне законодавство і з якими український виробник планує надалі співпрацювати.

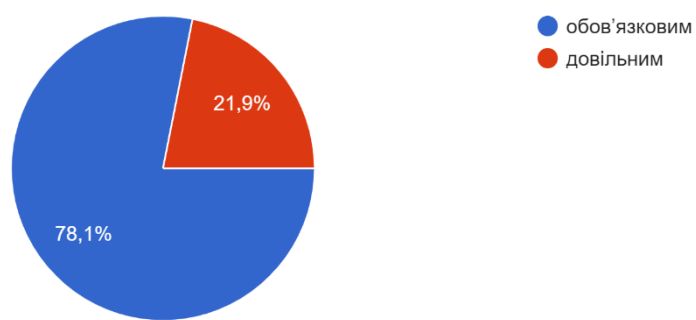
17) Всі проекти післявоєнного відновлення діяльності підприємств аграрного та харчового сектору України мають базуватися на стандартах ЄС та міжнародних неурядових організацій.

18) На етапі післявоєнного відновлення для полегшення отримання інформації про стандарти, яких українським виробникам і іншим операторам ринку необхідно дотримуватися у сфері зовнішньої торгівлі, та для безпосереднього дотримання таких стандартів варто використовувати екосистему кластеру FairFood-Ukraine⁽⁵³⁾, яка в частині добровільних вимог, що підлягають оцінці відповідності, має бути доповнена стандартами GAEC, SMR, ESG та найсучаснішими стандартами фінансового обліку та звітності.

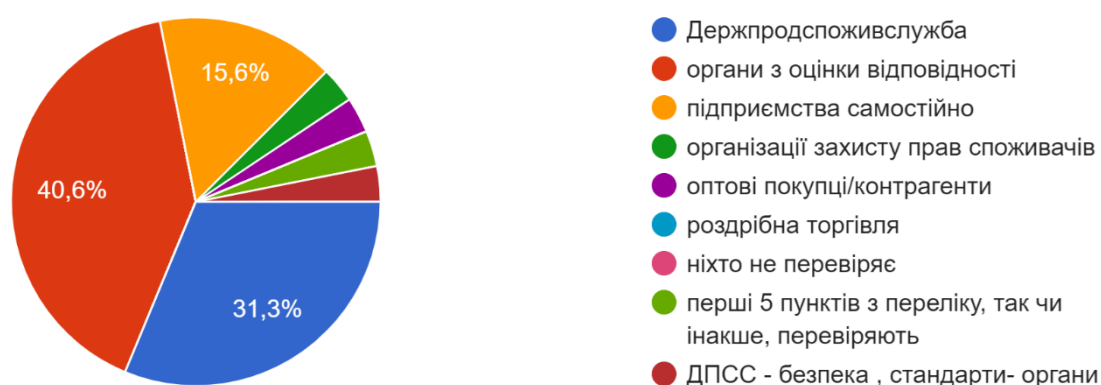
Результати опитування щодо застосування стандартів на етапі післявоєнного відновлення України

А. Ступінь ознайомлення з базовими засадами щодо стандартів

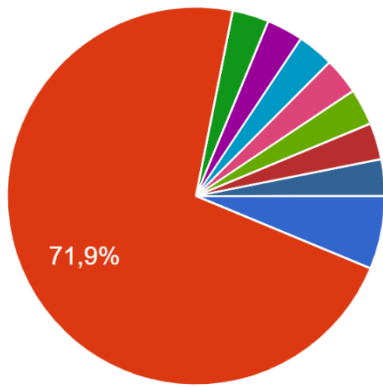
1) Дотримання стандартів є обов'язковим чи довільним?

2) Хто і як перевіряє дотримання стандартів?

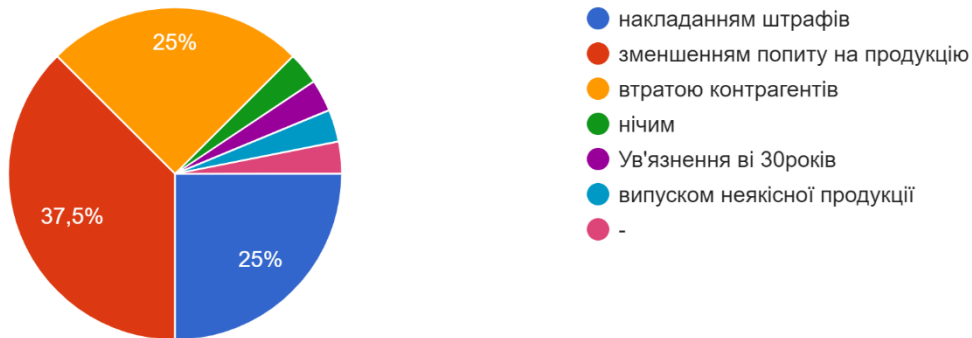

3) Які вигоди отримує підприємства від дотримання стандартів?

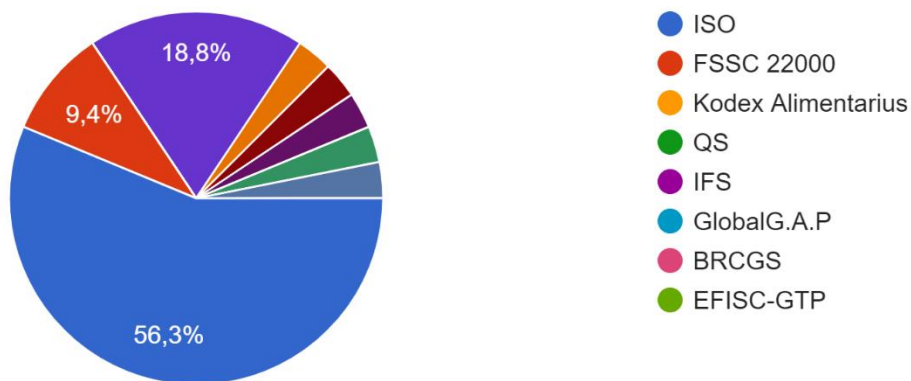
- схвалення державних контролюючи...
- впевненість споживача в належній я...
- спрощення виробничих циклів
- спрощення управління виробництвом
- ніяких
- додаткову головну біль
- Впевненість виробника у виготовле...
- конкурентоспроможність

4) Чим загрожує недотримання стандартів?

В. Досвід у застосуванні стандартів

5) Які стандарти міжнародних систем застосовує підприємство?

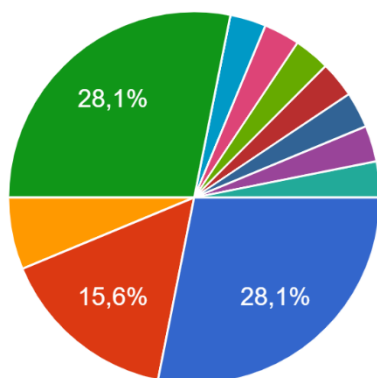

С. Плани щодо післявоєнного відновлення

6) Чи планує підприємство застосовувати стандарти після війни?

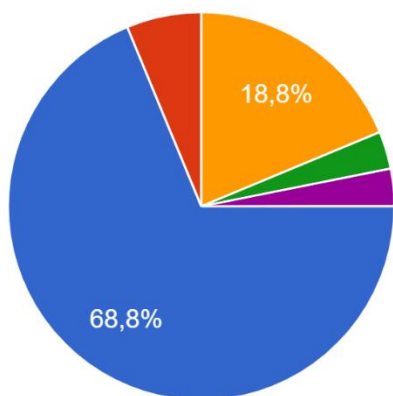

7) Якими шляхами буде отримуватися інформація про стандарти?

- на сайтах органів влади
- в інтернеті
- у колег та знайомих
- в галузевих бізнес-асоціаціях
- в ЗМІ
- чекатиму, поки мене знайдуть заціка...
- питання не актуальне для виробниц...
- ДП " Івано- Франківськстандартметр...

8) Надання інформації про стандарти на пакуванні

- так
- ні
- не визначилися
- ми не є виробничим підприємством
- ми не виробник